

Eliz - elkarteen eriotza

Eriotzaren illunabarrean arkitzen dira eliz-elkarteak, non eta lehendik il eta obraturik ez dauden. Non dira gure Luistar eta Mariaren alabak? Non gatzu betetako goizeko meza aiek?

Ez lehendakari, ez diruz-zain, ez idazkari, ez apaiz, ez araudi eta ez jende gelditu dira.

Zorionez edo zoritzarrez illak ditugu. Requiescant in pace. Hitzera doa lurra, erriaren mugel, loturik dagoen parrokiarakundea ere. Erri barruan, lur jakin batzuen itxituran, egin ohi zan lehen bizitza. Lur oien erdian eliza, Jainko erri orren etxea, zutik, aldi beran erriar eta eliztar ziran bizilagunak zaintzen.

Guzien buru, gidari, maixu eta artzai apaiza...
 Il ez badira ere azkenetan daude era ontako elkarre eta erakundeak. Ez gaitzen, beraz, biziazen erio larria edo eriotzaren bizi illa afferrik luzatzen jardun. Jo dezagun bide berriak.

Batzuen eriotzak beste batzuen jaloitza dakar. Elkarteen eriotzak "oinarrizko taldeen" jaloitza.

Atera gaitzen behingoz legetatik. Sar gaitzen bizi betearen askatasunean. Ortarako Ebanjelioa benetan bizi duten taldeak sortzen eta ugartzen lan egin behar dugun. Komunitate txikiak garaia eldu da berriro.

Talde oien iraupenak ez du legearen indarrak izan behar. Ez dute kanpoko babesa eta eusgarria billatu behar.

Talde oiek bizi egin behar dute. Biziak iraurarazi, biziak elkararazi, biziak mugiarazi, biziak idartu...

Eta parrokiak ere ez du lurrazen mugel lotua egon beharko. Talde oien biziari eta elkarren arteko artucmani baizik. Talde oien lokarri, talde oien xurperzaille...

Jakina talde oietako bakoitzak gizongintzan eta erregintzan sartua egon beharko luke bakoitzari dagokion maillan, neurrian, giroan, eran... Besteen arazoetara zabalazi, kezkatuak...

Ez lirake elizkizun utserako bilduko, oitoverako bakarrik soilki. Ori guzia mundugintza jator baterako indar eta bide izango lukete. Ori bai, mundugintza ortan ez daudela bakarrik, Jainkoa ere tartean ari dela sinestuko dute.

Gizonen eta errien askatzaile dan Jainkoa ere beroiekin batera lanean ari dela aitortuko eta usteko dute. Eta ain zuten kristau-talde oien siniesmen eta itzaropen oiek bazkatu eta xupertuko dituzte.

Gaur gaurko bide ortatik sumatu beharko ditugu Eliz berria eta kristaukeria berria. Bestela il behar duen zerbaiti bizirik eutsi nahian nekazten, erneatzen eta erretzen ari gera.

Oñez ez dakian aurtxo bat jaloitzen ari da Elizan "oinarrizko kristau taldeak". Zaitu dezagun, kozortu, indartu...

Lehengoa badijoala, negarrez, jardunarekin ez dugu ezer egin. Asi gaitzen gaurko munduari eta gaurko giroari erantzugun dion zerbaiti billatzen.

Bide berriak urratzeko argi-billa dabilen Sinodoa ez dedilla bertan behera itzali. Argitik, oinarritik lanean ez bagera ari Sinodoko jardunak atariko aise burrunba besterik ez dira gertatuko. Euskalerrriko Elizak illa edo geldirik dagoela beintzat dirudi. Irteerik gabeko zuloan sartuta.

LIBURU BAT GALES-I BURUZ

Inglesez dakiten euskaltzaleei liburu bat gomendatu nahi nieke bihotzez: Ned Thomas-ek argitara berri duen «The Welsh Extremist» deritzuna (Ed. Victor Gollancz, London, 1971). «Euskeromano» on kontra mintzatzen gorrotoaren leidea ezkerko batzuek, liburu hau irakurrita ezin garratzkiago sufrutuko lukete; argi-eta-garbi agertzen bait zaio irakurleari guk «euskeromano» ok ditugun «setak», «temak» eta «racismoak»; eta berek duten sasi abstrazioa eta urrundu nahia, ez direla gaurko Europar... eguneroko ogia besterik! Orain dela 50 urtekoan eguneroko ogia izan ziren bezalaxe!

Galestar sozialista gazte bat da Ned Thomas: 35 urte. URSS-en bizi izana, berriki Gales-a bihurtua, bere herria pizkudean orain dela oso gutxi abiatu da: hiru urtez geroztik ez besterik.

Galestarrak (Kymri-tarrak esanez atseginago izango gatzazkie, «Wales» hitza, inglesa denez, arrotz bait zaie) bi miloi eta erdi lagun dira; eta Bretaña Nagusiko Mendebalean bizi dira, Irlandarekiko aurrez aurre. Bi miloi t'erdia horietatik, 650.000k dago gaur kymri-eraz. Orain dela 50 urteko estadistiketan ageri zenez, 1921ean 930.000 lagun mintza zitezkeen kymri-eraz. Hizkuntza, beraz, atzera ari da aspaldidanik: 50 urtetan % 30 galdu. Inglesa da lege-hizkuntza bakarra 1536 ez geroztik. Hiriak ditu galduenik; Cardiff, esate baterako, ikatzaren kaila 275.000 biztanle, osoki dago ingleturik; eta Swansea-n, 160.000 biztanle, 25.000 inguru kymri-dun aurki daitekeala dio Thomas-ek: hau da, seirentsu bat. Herri txikietan eta nekazarien barrutietan proportzioa haundiago da. Kondairan lehenengo aldiz, Gales-ko abertzaleek ba dute gaur deputatu bat Londres-en (bakarra, deputatu dela, beste 35 galestar deputaturen aurrean).

Emigrazio-herrialde bat da Gales, ikatz-eskualdeetatik at batez ere. Ned Thomas-ek dionez, urtero 10.000 lan-postu galtzen dira.

Galestar sendimenduarren azkar-teea, eta Londresen kontrako joera, biak batera jakina, XIX mendean sortu ziren. Ehun urte haietan, 8.425 liburu argitara ziren kymri-eraz (alegia, 84 liburu urteak, batez beste); eta gaur 150 liburu agertzen dira urtero. Euskal Herrian baino aisa gehiago, beraz.

Hizkuntzaren gainbehera ez da gelditu, halere.

Eskoletako paretetan hau irakurri izan da eskuarki: «Welsh Not» (alegia: kymri-erarik ez). Eta gure arteko eraztunaren zigorra, zureko koilarearena bihurtu zen Gales-en: zureko kutunaren koilare zeukan haurrak, kymri-eraz hitz egiten entzuten zuten beste haur bata pasu zizaiokoean eta honek berebat beste bata, eta abar; eta horretara, azkenekoz koilare hura zeraman haurra, makilatu egiten zuten eskolako maisuak. Jokabide «demokratikoa» oren. Gertakari hauek «fazismoa» ren bidez azaldu uste dituzten ezkerko erderomano horiek zer dioten jakin nahi nuke; Londresen, nik dakidenez, ez bait da inoiz «fazismo» rik izan; Ezta kapitalismoa handirik ere 1536-an.

Baina izokiak errekan eta uxolean gora bezala, galestar pizkudea ere kontrakarrean ari da, baina gora;

eta Kymri-erarekiko gogoa politikari balzalten hasi da Gales-en. Ez berri xehean oraindik, hau eskolaren, ustekierien eta mass-media mota ginen jopua delako. Baina bai ikasleen artean eta galestar ikasien artean. Ingles sozialistak, galestar mugimenduan ezer funtsezkorik ezin atxemanik, atzera doaz gaur baita ikatzaren eskualdeetan ere; eta hauetan berehala, aldiz, galestar abertzaleak aurrer. Gales-ko Labour Party-koek «fazismoa» eta «atzerakeria» salatzeko dute abertzaleengan. Galestar-rik, ordea, ez dira gaur eskuindarrak. Dinamika dakarren gazteriak, horretara, hautakizun bakar bat dauka begien aurrean: abertzale eta sozialista-berri izan; ala ingles imperialista eta paleo-sozialista. Eskuindar kilikaldirik ez dator-eta gaur. Gales-ko abertzale gazteak, hortaz, askoz hobeki moldatzen dira «New Left» delakoarekin (Ezker Berria-ekin), Labour Party-ko «aparatchiki» ekin baino. Hauek gertu dauke (eta ez beti!) Nagara-tarren edo Uzbek-tarren alde mintzatzeko, urrongo aferak direlako hain zuzen; baina bertako galestarren kontra mintzatzerakoan, ez dute aski hitz gogorrik eta bortitzik aurkitzen hiztegiari!

Hizkuntzaren garrantziaz jabetzen hasiak dira gazteak; eta hauen izenaren lerro hauek idatzi ditu Ned Thomas-ek: «It is a revolutionary act to revive the Welsh language in Wales».

Zen hizkelgi edo dialektoz mintza, ordea? Ezen han ere Kymri-era anitz hizkeratan zatiturik baitago: «mila pasadizu entzun daiteke han eta hemen —dio Thomas-ek— Iparraldeko eta Hegoaldeko galestarrak, ezin elkar ulerturik, inglesera jotzera behartuak». Eta abar. Teknikari buruz, eta tresna eta ideia berriei buruz era berean, kymri-dunak ez daki askotan nola esan esatekoa. Eta, alderantziz, hizkuntzak bide seguru bat eman lizaiokoean puntuetan, eskolarik ea dela-ta, alantzan egon ohi da hiztuna den herri xehea, ideiak ingelesez taituzten, prestatzen eta auzalten irakatsi zaiolako.

Denen kontra jokatuz, beraz, kymri-era oraindik bizirik dagoen herrialdeetan, zenbait ikastola sortu da kymri-eraz. Bigarren erakintza-mailan, beriz, lau lizeo daude gaur: bi Glamorganshire-n, eta beste bi Flintshire-n; eta hauetan kymri-era mintzabide eta ikas-tresna izan dedin saiatzen ari dira «ahalik eta gehienik» («children are taught mainly through the medium of Welsh» dio Thomas-ek).

Hizkuntza galduago dago Hegoaldeko ikatz-mien lurraldeetan, berririetan baino, jakina. Baina abertzale pizkudeak, hastapenean hizkuntza bizirik dirauen herri txikietan ez besteetan hoziturik, gaur itsatsi egin du Gales guzian; eta Hegoaldean ere Iparraldean hainbatsu abertzale aurki daiteke, Thomas-ek dionez eta hizkuntzaren ikasleen artean «kymri-dun-berri» rik ez gutxi.

Ned Thomas-ek dionez, Bretaña Nagusiko sistemaren barruan Gales-entzako irtenbiderik ez dagoela uste du gaur gazte askok; eta «Plaid Cymru» alderdi zaharra (alegia adinetako abertzaleen partidua) gero eta ausarkiago maiseatzen dute. Gazteen artean, beti Thomasen ustez, bi joera daude gaur: batak, dio, Gales-ko Armada izkutuaren

ingurukoek bereziki, indarka eta bortxaz nahi du jokatuz; eta besteak (eta Ned Thomas-ek berak ere bai itxura denez) Gandhi-ren bide- tiki jokatzea nahiago luke. Baina batak eta besteak Londresko Parlamentotik at, eta legetasunaren jokitik at, ikusten dute bidea; eta, honengatik, Plaid Cymru-ren aurka daude; eta honen legetasun nahia eta sistema-barne-nahia kondengarria eta denbora galtze hutsa iruditzen zaie. Eta Thomas-ek berak azaltzen: «Egia esan, Gales-i eman zaizkion lege laguntzak, bai Konstituzioaz bai hizkuntzari dagokionez, ugariago lortu dira bonbak eta istiluko gertatu direnean, inoiz baino».

Alderantziz, Plaid Cymru-koek «Free Welsh Army» delakoak osoki kondentzen ditu, eta erotzat hartzen. Gales-ko abertzale gogorrenak, horretara, kontra dituzte bai Plaid Cymru-ko legezaleak bai Londresko aparatua. Biak ados dira gazteen jokabideak zapuzteko.

Bortxaren aldekoak hasiak dira organizatzen; eta borka giroa 1969 an sortu zen lehenengo aldiz. Urte hartan, Londresko gobernuaren batimenduan (Abergele herrikoan, Iparraldean) jari behar zuten bonba eskuetan lehorturik, bi abertzale gazte hil ziren, martirien lerroak hitsaren «bi lehenengo izenak» idatiziz, Thomas-en hitzez esateko. 1969-ko udara hartzen berean, Gales-ko Armada izkutuaren kontrako hauzia izan zen Swansea. Haziaren erdian etadura bat gertatu zen, entzule zegoen jendea zutitu egin zen bapatean, eta hauztara eramandakoekin batera kantatu zuten berotasun harrigarrian Gales Askatuaren himnoa. Londres-ek garbiki ulertu zuten (nahiz aitortu ez badu ere) FWA-ren ekintza gogorra ez dutela galestar guzietik gaitzesten.

Gwenallt idazlearen biziera eta gorabeherak ikusita, ezinezkoa izan izan zait Rikardo Arregiz ez oroitzea.

Beste mila xehetasunetan go-goeta-iturri bikain aurkitu dut goretzako; eta irakurleak ere aurkitu egingo luke, ene ustez.

Oso jakingarriak, beraz, Ned Thomas-ek Gales-ko «neurosis» ezagunaz (hitz hau beru erabilzen ez da herabe Thomas, eta lasai erabilzen du), ematen dituen berriak. Batzutan guretzako propio idatzita dirudite.

LARRESORO

MALTHUS

Luzaroan malthusianismo itza jalcitari buruz bakarrik erabili ohi zen. Orain zentzu zabalagoa ardu du, eta berdin alpatzen da beste arazo askotarako: janarigintzako malthusianismoa, lantegietako malthusianismoa, kultura-malthusianismoa. Norbaitek edo zerbaitek egin, eman, sor lezakeena, ala nahi-ta urritzeari, gutxitzeari malthusianismo esaten diogu.

XVIII garien mendeko azken aldean Malthus-ek aztertu zituen orduko lan-gabatasuna, asarre-giroa ta ongi-eza izugarria. Eta bere azterketaren frutua liburu bat izan zen, «Giza-jendeketari buruzko saiola». Artan Malthus-ek zion lurreko bizilagunak geometria-eraz ugartzen direla: 1, 2, 4, 8, 16, 32, aldi bakoitzean aurrekoaren doblesa egitez. Janariak edo ogibideak, beriz, aritmetika-eraz ugaltzen direla: 1, 2, 3, 4, 5, 6, aldi bakoitzean batak bat erantsiaz. Au da bere lege famatua. Ola noski, gosea, miseria eta eriotza zuzen-zuzen zetozten mundu ontara. Beraz, jaloitzaiei esiak jarri behar zitzaizkien. Jaloitzak urritu, au zen legeak agintzen zuena.

Liburu orri esker bazter gutietako aundikiel kontzientziako pisua biziki arindu zitzaion. Berek ez zuten ezeren kulparik. Gosea lege bat zen, lege naturala, ekonomia- ren lege mardulena, ezin autsizko. Lege sermoigillea, gainera. Sermoigillea behekoentzat. Erru osca lan-gilleena zen alegia, ori argi zegoen. «Familia ugariako guraso oiek —zion Malthus-ek— ez dute laguntzerik merezi. Aho gehiegirik ekarri dute mundura ta. Parrokiak ez die lagundu behar». Stuart Mill ere Malthus-en alde jarri zen, ziola: «Mozkorriar nazak begiratzen zaion gisan begiratu behar zaie familia ugaria izan eta mantentzeko gauza ez direnei. Pobreak ez luteke ez-kondu behar, aurrak janaritzeko dirurik ez dutelako».

Malthus-ek ongi samar kalkulatu

zuen gizakien ugartzeko ahalmena. Baina benetan oso gaizki janarigintzako, sendakintzako ta transporteatoko aurrerapenak, aldakuntzak eta teknika berriak. Ontan oso fiakaitza gertatu zen.

Malthus-ek bere liburu lehenengo 1798an argitaratu zuen. Munduko biztanleak orduan 900 milioi ziren. 1850-ean, 1.200 milioi, 1900-ean, 1.600 milioi, 1959-ean, 2.500 milioi, 1960-an, 3.000 milioi. Eta uste denez, 1980-an, 4.500 milioi izango dira. 1900-ean, 5.000 milioi. 2000-n 6.000 milioi.

Orain urte batzuk 6.000 milioi pertsona bizitzeko ainbat janari sor ditekela ezitzen zuten jakintzuek. Gaurko pentsamentua da 15.000 milioi inguru bizi ditekela lurrak eta itsasoak, ongi aprobetxatuz.

Ikusten da, ondorenez, problema ez datorrela ekonomia- ren aldetik, politikaren aldetik baino. Ortarako Estaduen eta ONUren erakundeak berriro behar dira, egungo kosmo-ekonomia-ri eta errien premia egokitzeko, desafio gogor au jasotzeko.

Baia Malthus-ena gauza nabaria da. Aren bildurrak ez dira egiaz-tatu.

Gizona, gizakia, ez da uzten ala edo olako «lege jakin, ezinbesteko, itsuen» morroi saildua bihurtzen.

Alabehararen kajoian ez du sartu nahi. Askatasuna du maite. Derri-gorrezko jotzen zena borondateko egiten du, pasa-eziña aisa menderatzen ba daki, eta profeta beltzak paregari agereratzen ere.

Igaro denboretan ola gertatu izan da, behin, eta beriz, eta mila aldiz.

Gerokeotan ere or nunbait gertatuko da.

Batzuetan zuzen, besteetan zeharka, gizonak beti erakusten du mundu ontako nagusi dela, eta larunbataren jauna.

I. BUJANDA

ARGIA

Zuzenadaria:
MIREN JONE AZURZA
ARISTEGUIA
 Nafarroa-Kantauri eta Aragoi-ko Kaputxinoak argitaratuz (Kale Nagusia, 50-1. Buleardo-Pamplona).
 Donostian: Okendo, 22
 Tel. 42.66.66

ARPIDE SARIA:

Barruan	250 pezeta
Korreo batasunetako errietan	300 pezeta
Atzerrietako beste errietan	320 pezeta
Aldez aurretik galdetu	

Salmetan (ala bakotzta) 6 pezeta